H*alen, juli 2009*

Halen is als stadje gegroeid omwille van zijn interessante ligging op de grens van Brabant en Limburg en met diverse waterlopen die hier samenvloeiden. Er moet hier dus zeker heel wat interessants gebeurd geweest zijn in het verleden. Het is bovendien een streek die heel wat te bieden heeft op landschappelijk vlak gelegen aan de Hagelandse heuvelruggen en met uitlopers van Kempen en Haspengouw in de buurt.

Over het verleden van Halen is wel wat neergeschreven. De twintigste eeuw komt ruim aan bod in het boek 'Halen, Een duik in het verleden' van M. Vanderhaegen met hierbij uiteraard veel aandacht voor de oorlogsgebeurtenissen uit 1914. In 'Halen in oude prentkaarten' van dezelfde auteur, zijn een aantal foto's bijeengebracht die een beeld geven over hoe het er hier vroeger uitzag. Over wat er te zien was en hoe het er aan toe ging in de 19e eeuw is minder gepubliceerd. Er is de brochure 'Kort overzicht van de geschiedenis van Halen' van onderwijzer Maas uit 1877 en de publicatie 'Historische oogslag op het steedje Halen' van F. J. Raymaekers uit 1866. Dit laatste werkje heb ik zelfs niet meer kunnen opsporen.

Sinds het begin van de jaren 90 ben ikzelf vanuit het Waasland naar Halen komen wonen, eerst zelfs nog een tijdje in Loksbergen. De historische, heemkundige en streektoeristische aspecten van mijn geboortestreek hebben me van kleins af steeds geboeid. Het lag dan ook voor de hand dat mijn interesse gewekt zou worden door wat er zich hier in Halen allemaal heeft afgespeeld.

Ik zou jullie daarom graag willen meenemen op een boeiende ontdekkingstocht doorheen het Halen van de 19e eeuw. Wie woonde er hier toen, in welke huizen woonden de mensen, zag het landschap er uit zoals nu? Ik heb getracht dit te doen door een reisverhaal te maken met kar en paard in het jaar 1856. Nadien volgt dan een terugblik op deze periode vanuit het heden: hoe ziet Halen er nu uit, wat is er verdwenen, leven hier nog de nakomelingen van de vroegere Halenaars en door wat kunnen bezoekers hier geboeid worden. Ik probeer hierbij ook op het waarom van een aantal zaken wat dieper in te gaan en een antwoord te geven.

Marc Van Stappen
Kanonniersstraat 13
3545 Halen
Tel 013/461293
vanstappen.marc@telenet.be
www.stap-brug.be

Met de paardenkoets van Diest naar Halen omstreeks 1856

Ik ben al een tijdje in Diest gelogeerd en besluit om ook eens de omgeving te verkennen. Het kleine stadje Halen ligt enkele kilometer verderop en is wat ingeslapen, zo heeft men mij verteld. Je weet maar nooit, denk ik, en waag het er toch maar op. Die dag vertrekt er nog een postkoets die Halen-centrum zal passeren. Ik neem wat bagage mee en vertrek mee met de nogal volgeladen koets. Eens Diest achter ons gelegen, komen we geleidelijk aan in de vrije natuur. Het is een mooie zomerdag en alles lijkt veel groener dan anders. De koets hobbelt op de kasseistroken, wat minder aangenaam is voor de reizigers.

Onderweg passeren we de kerktorens van *Webbecom* en *Selck* en slaan daar verder de lange rechte Diestersteenweg in naar het dorpscentrum. Tot nog toe zijn we nog maar enkele mensen tegengekomen. Links en rechts van de steenweg liggen akkerlanden waar enkele knechten en meiden de oogsttijd aan het voorbereiden zijn. Men kijkt wel op als ons voertuig passeert, zoveel beweging is voor hen ook niet alledaags. De koetsier vertelt me terloops dat deze weg een rechttrekking is, en dat de vroegere weg naar het centrum iets meer naar S*elck* toe gelegen was. Het duurt een tijdje vooraleer we de eerste huizen van Halen in de verte zien. We verpozen even aan de *Yser beeck* om de paarden wat te laten drinken. Vlak voorbij de ondiepe beek moet een van de vroegere stadspoorten rond Halen gelegen zijn. We rijden de nogal grauwe Diesterstraat verder op, waarbij de koetsier zijn dieren wat moet aanporren om de hellende kasseistrook op te rijden. De koets zal even verderop halt houden en ik heb eerder al onthouden dat De Gouden Leeuw me een goede overnachtingsplaats zal opleveren. De paarden krijgen er wat rust en eten terwijl ze vastgebonden worden aan enkele metalen ringen aan de voorgevel. Aan de buitengevel staat een verguld houten beeldje dat een leeuw voorstelt, vandaar de naam.

De herbergier, Guillaume Raymaekers, is in gesprek met twee personen. Aan het uniform van een van deze twee mensen is te zien dat het om de veldwachter gaat. Ik word verwelkomd door de vrouw des huizes die me vraagt even te wachten. Blijkbaar is haar man ook gemeentesecretaris en sommige vergaderingen hebben gewoon hier plaats. Na een tijdje staat de andere persoon recht, blijkbaar de burgemeester, en groet me in het voorbijgaan. Het is nog een vrij jonge burgemeester zo valt me op. Hij maakt zich kenbaar als Louis Michiels en is hier blijkbaar ook actief als brouwer. Ik zie aan zijn verwonderde blikken dat hij zich afvraagt wat ik hier kom doen. Ondertussen vraag ik aan de herbergier of hij een kamer heeft voor een aantal nachten. Dit blijkt te kunnen, en ik volg hem naar een klein bovenkamertje met uitzicht op de straat. De houten trap naar boven heeft blijkbaar wel zijn beste tijd gehad. Ik zet me even neer op het op het eerste zicht stevige bed. De strovulling in de beddebak voelt hard aan. De namiddagzon wenkt me even door het kleine raam naar buiten te kijken en ik word geboeid door enkele kinderen die een straathond achterna hollen. Op hetzelfde moment komt een wat oudere vrouw uit de plaatselijke bakkerswinkel en ze struikelt bijna over de voorbijlopende hond waarbij ze haar brood laat vallen en tegen de kinderen begint te tieren.

Op de foto hierboven is rechts nog een beeld te zien van De Gouden Leeuw van rond 1900. Vermoedelijk zag het er hier ook zo uit rond 1850 (uit Halen in oude prentkaarten, M. Vanderhaegen). De foto is genomen komende richting Getebrug, naar het centrum toe.

Ik besluit om beneden in de gelagzaal wat te eten, en laat me het plaatselijk gebrouwen gerstenat goed smaken. Het is vrij rustig in De Gouden Leeuw, zo blijkt. De herbergier, die dus tevens de gemeentepapieren in goede orde probeert te krijgen, ziet mijn nieuwsgierigheid en begint te vertellen over zijn stadje. Hij woont hier pas sinds enkele jaren met zijn nog jonge gezin, en heeft de zaak overgenomen van een zekere Louis De Bruyn. De herberg is in 1787 gebouwd. Halen-centrum is eigenlijk al vrij lang een stadje dat in de wijde omgeving bekend is als handelsplaats gelegen aan Velpe en Gete, zo gaat Guillaume verder. Gezien zijn ligging op de grens van het hertogdom Brabant is het ook uitgegroeid tot een vestingstadje. In 1795 hebben de Fransen beslist om de provinciegrenzen recht te trekken waardoor het bij Limburg kwam. Het waren de Hollanders die de stadsmuren in 1823 hebben doen afbreken. Er is toen wel terug wat opleving gekomen in de landbouw en de plaatselijke brouwerijen. Sinds de Fransen hier binnenvielen is de tijd immers wat blijven stilstaan. Hij stelt voor om hem morgen te vergezellen naar het gemeentehuis en me wat meer te vertellen over enkele interessante plaatsen en personen.

<u>De gemeentesecretaris leidt me rond in het dorp</u>

Na een verkwikkende nachtrust word ik 's ochtends gewekt door door het gelui van klokken. Het geblaf van honden doet de rest. Het zal opnieuw een stralende dag worden. Beneden in de herberg schotelt de herbergiersvrouw me enkele hompen brood voor en zet een kan met verse melk op tafel. Haar man is al druk bezig en wenkt me even later hem te vergezellen. Toch wel een vriendelijke en behulpzame man, die Guillaume. Hij moet eerst nog even langsgaan bij molenaar Frans Van Helmont, even verderop bij de vroegere *Herksche poort* aan de brug over de Gete. De rivier is hier een paar meter diep, zo zegt de molenaar, en zal verderop in het *Halens broeck* in het water van de Demer worden opgenomen. Even verderop zie ik enkele jonge mannen pogingen doen om vis boven te halen. Het gras aan de rivierkant is nog nat van de dauw en de mannen moeten moeite doen om zich recht te houden. De molenaar roept dat ze wat voorzichtig moeten zijn en vraagt hen nog wat extra vis voor hem

mee te brengen. Guillaume regelt zijn zaken met de molenaar en we gaan terug richting centrum.

We passeren terug zijn herberg en steken de brug over de Velpe over, de andere rivier die door Halen stroomt en eigenlijk het dorpscentrum omarmt. Deze rivier is veel minder diep en ik merk in het heldere water een slijkerige bodem op. Enkele vrouwen zijn er wat wasgoed aan het schrobben. Verderop staan de restanten van de Oude Molen, juist op de plaats waar een soort ingesneden waterkanaal de rivier inloopt. Guillaume geeft mee dat dit de Arm is, die water diende aan te voeren vanuit de Gete om genoeg debiet op te leveren voor de plaatselijke molen. Er zijn hier in Halen nog molens op de Velpe: aan de Zijpbrug had je lang geleden nog de Ruiselmolen en via het *Halens broeck* gaat het water nog richting *Selck* waar je nu nog de Zelkermolen hebt, en er is ook nog de *Rottem* molen wat verder op. Dit zijn toch wel typische kenmerken van de streek die ik op andere plaatsen die ik bezocht heb, nog niet eerder ben tegengekomen. Er is hier dus water genoeg in de buurt en de gemeentesecretaris klaagt erover dat dit in de winterperiodes voor heel wat overlast kan zorgen. Het iets hoger gelegen dorpscentrum blijft dan wel gespaard, maar buiten de vroegere stadsvesten wordt de grond vrij vlug drassig en zompig. Ik hoor hem tegen een kennis die toevallig voorbij wandelt, niet alleen over het *Halens broeck* spreken, maar ook over de *Rauwborne*, de Zijp, de Achterste Nieuwe Gracht en de Stadsbeemden. Moerassige gebieden worden het dus, die zeker in de donkere wintermaanden de mensen uit het dorp toch wat angst inboezemen. Kinderen en vrouwen blijven er beter uit de buurt. Ik wandel met hem verder en vraag naar de betekenis van *Rauwborne* en Zijp. Het moeten volgens hem heel oude plaatsnamen zijn. Hij weet wel dat ‘borne’ een ouder woord is voor bron, dus een plaats waar water opborrelt uit de grond, en het verband met de natte streek daar is me dan vlug duidelijk.

Guillaume stelt voor om nog even het straatje verderop schuin rechts in te gaan dat naar de *Koeipoort* leidt. We passeren het oude ommuurde kerkhof achter de kerktoren en komen aan de *Koeipoort*. Langs hier zie ik enkele koemeiden hun dieren mennen om te gaan grazen in de weilanden van het *Halens broeck.* De straat die van hieruit terug richting markt gaat, noemt men hier Broekstraat. Ik leer van mijn begeleider dat een broek niet naar een kledingstuk verwijst maar eigenlijk naar een moerassig gebied, wat meteen de naam van deze straat verklaart: het is de weg naar het broek van Halen. Hij herinnert zich nog uit zijn jeugd zijn ouders vertellen dat hier inderdaad zich een grote houten poort bevond en dat ook de andere toegangen tot de stad er zo uitzagen. Vermoedelijk werden deze poorten ’s nachts op slot gedaan. De omwallingen of vesten rond Halen bestonden uit stenen muren, op sommige plaatsen niet meer dan wat aarden ophopingen.

We komen terugwandelend op het marktplein en we staan even stil bij de plaatselijke kerk die gebouwd is met roodbruine ijzerzandsteen. De kerkdeur staat op een kier en enkele oudere vrouwen gaan naar binnen. Naast de kerk ligt een oude pastorij waar de pastoor woont, een zekere Jan-Baptist De Groove. We hebben nu een mooi zicht op de gebouwen die de markt omranden. De meeste stenen huizen zien er nogal grauw uit en hebben een dakpannen dak. Hier en daar zie je een deels lemen gevelbouw en toch hier en daar wat houten schuren. Het gebouw ietwat rechts van het gemeentehuis moet al vrij oud zijn en noemt blijkbaar De Arend. Het gemeentehuis zelf is gebouwd in 1845 en midden op het marktplein zie ik een gedempte waterpoel liggen. Een groepje kinderen gaat het gemeentehuis binnen. Guillaume legt uit dat hier een schoollokaaltje is ingericht waar de lokale jeugd, tenminste deze die schoolgeld konden betalen, onderwijs krijgen van meester Theodoor Kielich. Het is deze man die de kinderen begeleidt. Hij ziet er nogal streng uit in zijn zwarte kostuum en gaat ietwat moeizaam. Deze man is van Amsterdam afkomstig en hier nog ten tijde van de Hollanders

aangesteld als leerkracht. Hij is hier nadien met zijn gezin blijven wonen in de Broekstraat. Er is in het dorp ook nog een vrouwelijke onderwijzeres aangesteld, een zekere Anna Maria De Groove, de zus van de pastoor. Ik wacht buiten terwijl Guillaume het gemeentehuis binnengaat. Wanneer hij terug buitenkomt is het ondertussen bijna middag geworden en hij nodigt me uit om iets te gaan eten in de herberg hier verder op de hoek met de Diesterstraat gelegen.

Kennismaking met de koster en de onderpastoor

De herbergier is een zekere Jan Schepmans, een wat oudere man die hier ook in het dorp de job van koster er bij neemt. Hij is het dus die met zijn klokkengelui me wakker heeft gemaakt.
Hij heeft juist van de slachter verderop vers vlees binnengekregen en schotelt ons een bord dampende boerenpensen met brood voor. Het bijhorende Halense bier begint me meer en meer te smaken. De herberg hier op de markt zit niet helemaal vol. Ik zie verderop nog wel een groepje mannen genieten van wat de waard ons hier voorschotelt. Guillaume groet een van zijn vrienden, Jan Laurens Saels, die een herberg heeft in de Diesterstraat en als bijberoep rademaker is. Met al die wielen van de vele karren en de verschillende molens hier in de buurt zal hij wel zijn werk hebben, maak ik me de bedenking. Naast hem zit zijn buurman August Loosen, die een winkel heeft in dezelfde straat. Het is ondertussen vrij warm geworden en ik zie overal het gerstenat vlot naar binnen gaan. Ik besluit toch maar om even naar buiten te gaan en zie een jonge man in zwarte soutane richting herberg gaan. Hij groet me en ik hoor hem tegen rademaker Saels bezig. Blijkbaar is het de plaatselijke onderpastoor Creten die morgen met de pastoor zijn koets en paard naar het verderop gelegen *Loxbergen* moet en nog graag de koetswielen wou hersteld hebben. Saels knikt gemoedelijk dat alles wel in orde komt, en vraagt de kapelaan of hij ook iets wil drinken. Deze kijkt even om zich heen, en neemt plaats aan tafel. Ik zie hem ook met hongerige blikken naar de pensresten kijken. Misschien moet ik seffens maar op de man af vragen of er geen eendagspassagier mee kan morgen, Guillaume heeft me al verteld over de mooie natuur en het indrukwekkende landschap dat je daar aantreft.

Ondertussen komt ook Guillaume de herberg buiten, die me vraagt of ik een tijdje zonder hem verder kan. Hij heeft immers nog wat werk op te knappen. Wat wil je, zegt hij me, met een stadje van meer dan 2000 inwoners verspreid over een nogal grote oppervlakte, heb je altijd wel werk als secretaris. Ook *Selck* en *Loxbergen* maken deel uit van Halen, geeft hij nog aan. Hij wenst me nog een prettige namiddag en ik zie hem terug richting zijn herberg gaan. De namiddagzon doet me wat de schaduw van de huizen opzoeken, en ik besluit om om nog even de Diesterstraat in te gaan. Hier weer dezelfde stijl van huizen: een naaister zit wat verstelwerk te doen op de stoep voor haar deur en kijkt even op. Aan de overkant zit een smid fluitend de hoeven van een paard bij te werken. Ik ga ook nog een kleermakerswinkel voorbij, voor de rest merk ik weinig beweging op. De meeste bewoners zijn aan het werk op hun land of akker. Wat me niet eerder is opgevallen in deze nogal smalle straat is de witte voorgevel van de statige herenwoning, bijna aan de vroegere stadspoort. Het blijkt de woning te zijn van Frans Thiery, een nogal bemiddelde grondeigenaar, afkomstig uit Doornik. Hij heeft als officier dienst gedaan in het leger en geniet hier in Halen van zijn oude dag. Het is door zijn vrouw dat hij hier is blijven hangen. Zij is een Halense en kon na hun huwelijk moeilijk elders wennen, vandaar dat ze hier hun prachtige woning gebouwd hebben. Wat verderop gaat een straat naar links, de Doelstraat. De smid van daarnet heeft me verteld van het schuttershof dat hier altijd gestaan heeft, vandaar ook de naam van de straat. Je ziet hier inderdaad nog aan de plaatselijke inrichting dat hier nog geregeld geoefend wordt en om de

prijzen geschoten wordt. De Doelen is een oude plaatsnaam hier en verwijst naar de schutterswereld. Aan het *Duivelsgat*, men kan me niet direct uitleggen vanwaar deze naam komt, ga ik links de *Braggen* in, nog zo een rare naam uit vroegere tijden die ik hier in het dorp tegenkom. Blijkbaar is deze naam afgeleid van de legerbarakken die hier vroeger stonden om soldaten te huisvesten. Het is hier dat de veldwachter woont, verder zijn er enkele kleinere huizen van ambachtsmensen. Een oudere man somt me zelfs een aantal beroepen op: een timmerman, een strodekker, een houtzager, een kloenkmaker, en nog wat handwerkers en dienstboden. Als ik hem vraag wat een kloenkmaker is, wijst hij naar zijn schoeisel, een paar versleten houten klompen.

Plots merk ik een wat verstrooide figuur op die een van de lemen werkmanshuisjes buitenkomt. Mijn aandacht wordt getrokken door het gehuil van een jonge moeder. Het blijkt om de plaatselijke dokter te gaan, Petrus Nazet, die weer eens heeft moeten vaststellen hoe slecht het soms met de hygiënische omstandigheden van de mensen gesteld is. Ook hier is een pasgeboren kindje bezweken. Hij merkt me op en heeft al gehoord van mijn bezoek aan het stadje. Blijkbaar gaat zo een bericht hier vrij vlug rond. Het zijn zware tijden, zucht hij. Het is eigenlijk niet meer goed gekomen sinds een 10-tal jaren geleden. De ene misoogst na de andere zorgden voor een stijgende prijs van het brood waardoor vele gezinnen er nog eens een hongergevoel bij krijgen. Als je weet dat een dagloon van ongeveer één frank amper voldoende is om een paar broden te kopen, weet je genoeg, gaat hij verder. Er is ook nog eens de cholera-epidemie van 1849 bijgekomen, enkele strenge winters ook. Ja, het is hier druk geweest voor de pastoor, hij heeft heel wat jonggeborenen maar ook zwakkere ouderlingen moeten begraven. De dokter heeft van zijn collega's gehoord, dat het er echter ook op andere plaatsen zo aan toegaat. Al goed dat het armbestuur hier en daar de nood wat heeft helpen lenigen, hoor ik hem zeggen. Waarbij hij de loftrompet steekt van een zekere Nicolai, een weldoener uit Luik, die via zijn vriendschap met de burgemeester van Zelem in contact is gekomen met de noden van de Halense overheid. Dankzij deze persoon zit het armbestuur wat beter bij kas, knikt hij overtuigend. Hij breekt plots het gesprek af en gaat verder richting centrum.

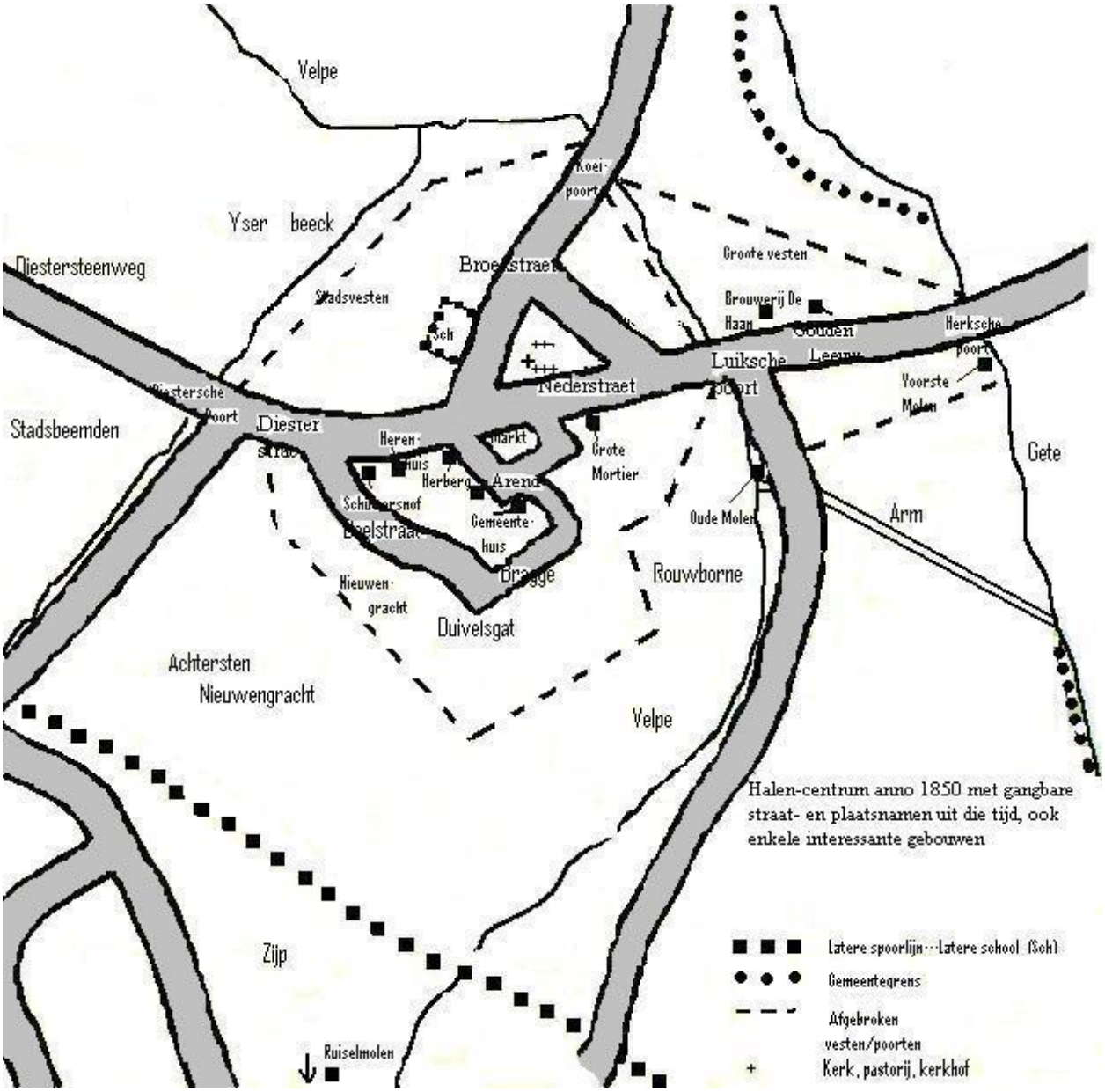
<u>De Grote Mortier</u>

Mijn oriëntatiegevoel in het dorpscentrum laat me even in de steek, en om niet verder verloren te lopen vraag ik de weg naar De Gouden Leeuw. Hier op de hoek naar rechts, wijst men mij, en dan voorbij de Grote Mortier en dan kom je er wel. Nu herinner ik me dat de onderpastoor me gevraagd heeft om morgen naar de pastorij te komen, zodat ik met hem mee kon naar *Loxbergen*. Dat is dus hier in de buurt. De Grote Mortier is een herenhuis in de Nederstraat, dat hier nog niet zo lang geleden gebouwd is, en bewoond was door notaris Petrus Jacobus Jacobs. Het is zijn zoon Firmin die er nu woont met zijn gezin. De notaris zelf is in het cholerajaar 1849 bezweken, zoals trouwens nog andere dorpelingen. Ook de vorige pastoor en de vorige herbergier van De Gouden Leeuw blijken dat jaar overleden te zijn.

Het valt me op dat ik hier in de streek nog niet horen praten heb van mensen van adel, wat me een beetje vreemd lijkt. Zal er hier dan in de directe omgeving nergens een kasteel te vinden zijn. Ik besluit het seffens te vragen aan de herbergier van De Gouden Leeuw. Ik ga binnen en zie de meid de houten vloer van de herberg poetsen met wit zand. De gelagkamer is voor de rest leeg. Guillaume zal even later thuiskomen en me de weg wijzen naar het kasteel *Landwijck* even voorbij de Getebrug en dan de oude weg naar *Donck* volgend. Hier woont de baron van Heusch. Zijn domein ligt wel niet op het grondgebied van Halen maar net aan de

overkant van de Gete. Men heeft de baron en zijn vrouw wel al regelmatig in het dorp zien aankomen met hun koets toen ze op bezoek kwamen bij de notaris of bij majoor Thiery. De vorige barones is in de streek goed gekend. Als een echte Belgische leeuwin heeft ze zich verzet tegen eerst de Franse bezetter, later tegen de Hollanders. Ze is zelfs door de Fransen een tijd lang gevangen gehouden. Nadien is ze vrij gekomen maar zonder dat haar vechtlust er onder heeft geleden. Toen de Hollanders naar haar op zoek waren, was ze zelfs niet te beroerd om zich te gaan verschuilen in de rietranden van de voorbij stromende Gete. Een felle dame dus, ze zal kort na de Belgische onafhankelijkheid wel overlijden. Oh ja, vervolgt Guillaume zijn lokale anekdotes die hij zo goed weet aan de man te brengen, ik zal nog vergeten dat er in *Bleckhem* aan de grens met *Cortenaeken* nog een kasteeltje ligt. Naar het schijnt zal hier de pas getrouwde heer Demaret met zijn dame, Pierpont de Noust de Fontaine is de naam van haar familie, komen intrekken. Hiermee is aan mijn interesse naar de plaatselijke weetjes weeral tegemoet gekomen. Niet dat ik de kastelen zal mogen bezoeken, maar wie weet krijg ik nog wel de kans er nog voorbij te rijden.

Na een gevulde dag besluit ik om nog wat langs de Velpe te wandelen. Het begint stilaan avond te worden en merk dat de zomerdagen toch beginnen te korten. Ik zie nog wat activiteit in de buurt van de brouwerij De Haan van de familie Loosen die vlak aan de Velpebrug is gelegen. Ik heb in Diest al verschillende brouwerijen gepasseerd en de plaatselijke bevolking kan het vocht goed als dorstlesser gebruiken. Water is wel overal gratis uit rivieren en putten te halen, maar men kan er soms serieus ziek van worden. Daar bij het maken van bier, het water eerst gekookt wordt, blijkt het veel gezonder te zijn. Ook hier ligt de brouwerij dus naast een rivier, men heeft direct water voorhanden en de graanvelden die ik op weg naar hier al gezien heb, zorgen voor de andere ingrediënten. Naast de brouwerij ligt nog een oude boomgaard, waarvan de appelen stilaan klaar zijn om te plukken. Om de avondschemering voor te zijn, keer ik op mijn stappen terug en ga terug naar mijn kamer. Ik zie nog wat katten over de restanten van de vroegere stadswallen dollen. Het zal morgen een boeiende dag worden, maak ik me de bedenking. Ik kijk nog even uit mijn raam naar de omgeving en zie de Velpebrug en de verderop gelegen kerktoren stilaan in de nacht verdwijnen. Nergens is enige vorm van straatverlichting te zien. Door enkele vensterluiken zie ik wel een flauw kaarslicht priemen. Alles wordt donker en het dorp maakt zich klaar om in te slapen, ook ik.

Kaart van het centrum van Halen omstreeks 1850 (eigen collectie). Op het kaartje zijn de toen gangbare straat- en plaatsnamen genoteerd. De poorten en vesten waren al afgebroken, de spoorlijn en het schoolgebouw in de Koepoortstraat waren er nog niet.

Op stap naar *Loxbergen*

Het is nog vroeg als ik gewekt word door het gekraai van een haan. Ik heb wat minder goed geslapen dan de vorige nacht, maar het vooruitzicht van een mooie trip door de lokale natuur maakt me vrolijk. Zoals afgesproken ontmoet ik de onderpastoor in de pastorij, en we vertrekken met zijn kleine koets richting *Loxbergen.* Hij vertelt me dat er een kleine gemeenschap woont en dat er een kerkje is gebouwd, er is ook een pastoor. Men heeft hem de opdracht gegeven om er regelmatig op bezoek te gaan. We zijn nog maar pas buiten de dorpskern of het paard van de onderpastoor moet aan de *Zittaert* verder doorheen een zanderige weg die een tijdje de *Yser beeck* volgt. We komen plots in een andere wereld: het graan op de akkerlanden is al goed opgeschoten, op een paar weilanden zie ik koeien naarstig verder grazen, ik merk zelfs een paar boomgaarden op. Wanneer we de Betzerbaan kruisen, trekt de eerwaarde mijn aandacht op een heuvel in de verte die we direct zullen passeren. Dit is de Mettenberg zegt hij, bovenop heb je een prachtig zicht op de wijde omgeving. Ik geniet inderdaad van de mooie natuur hier, en stel vast dat deze weg die naar Leuven leidt, stilaan vrij smal aan het worden is voor onze koets. Hier en daar slingeren bramentakken zich tussen de wielen, en het paard tsjokt moeizaam de weg naar omhoog op. Vervelende vliegen laten ons even niet met rust. We zien links in de verte de *Yserenwinning* hoeve liggen, ze is pal naast de beek gelegen en volgens de onderpastoor moet er hier in vroegere tijden echt aan ijzerwinning zijn gedaan. De ondergrond is hier immers nogal rijk aan ijzerzandsteen en op bepaalde plaatsen kwam deze zelfs aan de oppervlakte te liggen. Door contact met de lucht ontstond de roestbruine kleur zodat men ze nogal makkelijk zag liggen. Hij heeft dit ergens opgestoken uit een of ander dik boek dat in de pastoor zijn ruime bibliotheek stond. En weet je, zegt hij nog, dat ook de Mettenberg eigenlijk uit ijzerzandsteen bestaat. Heel lang geleden toen deze streek nog aan de zee lag, zorgde de werking van eb en vloed voor een afzetting van zandruggen die later versteenden. Dat weten we dan ook weeral, antwoord ik terug.

We komen stilaan op het hoogste punt van onze reis, en de teugels moeten nu aangespannen worden om ons paard niet in galop te laten gaan. Kapelaan Creten is nogal literair aangelegd, zo blijkt, en hij plant een roman over de Kluis in *Loxbergen* te schrijven. Dit is blijkbaar een leegstaande kapel aan de rand van het dorp daar, waar tot aan de Franse revolutie een 25-tal krankzinnige patiënten werden verzorgd door religieuzen. Ik ben bezig met een verhaal over de zot van de Kluis, zegt hij me. Nieuwsgierig als ik ben, probeer ik meer te weten te komen. De onderpastoor laat niet in zijn kaarten kijken, en doet nogal mysterieus. Je moet het maar lezen, als het klaar is zegt hij. De *Leuvensche baan* die we volgen komt aan de Keiplas, in de buurt ligt de *Asborne*, en gaat langsheen een nogal drassig weidelandschap. De *Yser beeck* is hier niet ver af. We rijden nog een tijdje door op de baan en zien stilaan de contouren van de oude Kluiskapel, rechts ziet het er weer meer heuvelachtig uit. De *Galgenbergh*, vertelt mijn gids me onmiddellijk. Aan de naam te zien moet het er hier minder aangenaam aan toe zijn gegaan in een ver verleden.

Zijgevel van de Kluis van Rijnrode

Men kan inderdaad zien dat dit vroeger een bidhuis is geweest. De onderpastoor begint weer over zijn roman en wijst me enkele ramen aan, waarachter vroeger de kleine cellen waren van de patiënten die er werden opgevangen. Kijk, zegt hij al lachend, als je goed oplet zie je er nog een zitten. Ik monkel met hem mee en vraag me af wat hij juist allemaal in zijn boek gaat neerpennen. Het enige dat hij wil lossen is dat hij er aan denkt om de vroegere wijnstokken even verder op, een rol te laten spelen. Ik zie een paar patiënten in gedachten al aan de druiven zitten toen ze als dagkarwei de wijngaarden werden ingestuurd. Wijn, zegt hij verder, en ik kan het weten, is een nobele drank voor ons mensen. Op deze hellingen groeiden ze het best en worden de druiven het blauwst. De ijzerzandsteen speelt hier weer zijn rol door de dagwarmte goed bij te houden, en deze 's nachts af te geven. Dit heeft hij weer uit dat dikke boek van de pastoor, gaat het door mijn hoofd. Wijnbouw is in deze streken altijd al aanwezig geweest, af en toe zijn er wel wat mindere perioden geweest. En je kan natuurlijk niet altijd bier drinken, knipoogt hij me nog toe.

Omdat onze reis toch ook een serieus karakter heeft, richt de kapelaan zijn paard terug richting de dorpskern van *Loxbergen*. Nergens verharde wegen hier en bij de minste windstoot, schiet het leemzand naar alle kanten. Zijn zwarte soutane is ondertussen al vrij stoffig geworden, ook onze kelen. De koets stopt aan een kleine witgeschilderde herberg met nog een strooien dak. We gaan de azuurblauwe voordeur binnen en worden begroet door de waard. Een brandewijntje?, vraagt hij veelbetekenend aan mijn begeleider. Een beetje gegeneerd knikt deze van nee en we houden het zo vlak voor de middag maar op een simpel glas melk. De onderpastoor heeft van thuis uit wat broodhompen meegekregen en wat vleesrestjes, die ik samen met hem mee mag opsmullen. We zien hier in de verte tal van bospartijen. De hoge kruinen doen het hier goed, alhoewel de plaatselijke ambachtslui al goed hun best hebben gedaan om er heel wat te vellen, hoor ik de herbergier zeggen. Blijkbaar hebben de gemeenten na de afgelopen hongerjaren de opdracht gekregen om hier

zoveel mogelijk bosland te ontginnen. Hout is er hier genoeg om van te leven en goede stiellui kunnen er goed hun brood mee verdienen.

Wijngaardstokken in de buurt van de Kluis

De variërende landschappen onderweg fascineren me, en ik vraag nog wat verder aan mijn reisgezel. We zitten hier in het Hageland zegt hij, de mensen kwamen vroeger kreupelhout sprokkelen in de bossen hier en *haege* is blijkbaar een ouder woord voor bosland. Je zal hier straks in de buurt ook verschillende kloenkmakers aan het werk zien. Ik denk terug aan de oude man die me gisteren in Halen wijsmaakte dat dit klompenmakers waren. Een grijzende nogal rijzige man, komt bij ons zitten. Hij maakt zich bekend als de plaatselijke boswachter. Bernard Nollet is zijn naam. Hij moet hier de boel een beetje in de gaten houden. Er is in deze tijden wel voor iedereen wel wat eten te vinden in de bossen hier, knikt hij veelbetekenend. De onderpastoor onderbreekt hem en we gaan even weer de literaire toer op. Hij vindt namelijk de namen die de mensen aan de bossen hier gegeven hebben nogal kleurrijk. Kijk eens aan, roept hij: hier het *Marienthaelbosch* , verderop het *Kerkenbosch* en het *Verloren Kost bosch*. Voorbij het kasteel van *Blekkem* lag nog het *Holleputbosch* en het *Zevenbunderbosch.* In zijn enthousiasme begint hij verhalen te vertellen over dwergen en oude heksen die de bossen onveilig maakten. Hij merkt op dat de anderen in de herberg verder beginnen te eten, en mijmert nog even verder over zoveel kunstzinnigs.

Na deze verpozing trekken we verder de aardenweg naar links in en zien in de verte de kerktoren van *Loxbergen*. De oudere mensen spreken nog over Lotsbergen, mompelt mijn reisgezel. Links en rechts van de weg merk ik verschillende kleinere huisjes op. De

onderpastoor gaat de kerk binnen en gaat samen met de plaatselijke pastoor die hem opwacht naar de sacristij. Ik ben seffens terug, roept hij nog toe, ik moet nog een paar dingen regelen en ook even bij de onderwijzer hier langsgaan. Ik blijf even binnen in de koele kerk wachten en hoor beide geestelijken spreken over een aantal missen die nog dienden geregeld te worden en over een probleem met enkele dorpsbewoners. Een mooi kerkje maak ik me de bedenking en ga terug naar buiten waar ik volop in de middagzon terecht kom. Ons paard doet zich op de Vroente te goed aan een plaatselijk weiland en kijkt me ongeïnteresseerd toe. Even later zie ik twee soutanes richting een paar huizen gaan waar ze binnengaan. 't Zal er stuiven, voel ik aankomen. Een oudere man komt moeizaam aangelopen en gaat het kerkje binnen. Ik hoor even later orgelmuziek spelen, dit is blijkbaar de koster die nog een goede indruk wilde laten aan het bezoek van daarnet.

Terug naar huis

Het is al later op de dag dat kapelaan Creten me toeroept dat het tijd is om terug richting Halen dorp te rijden. We springen op de koets en laten ons paard zijn gekende reisweg volgen. We laten de bossen stilaan achter ons en zien terug het silhouet van de Mettenberg langzaam verschijnen. De onderpastoor stelt voor om nog even een omweg langs de *Rottem* molen te maken en naar de vroegere vrouwenabdij daar in de buurt te rijden, dan heb je hier het meeste gezien, zegt hij nog. We passeren eerst het gehucht *Holijk* en aan een houten brug houden we even halt. Dit is nu de *Rottem* molen, hoor ik zeggen. Ik ben getuige van een vredige omgeving en hoor het water van de Velpe stroomafwaarts tegen het houten waterrad van de molen klotsen. De plaatselijke molenaar ziet ons, knikt even en gaat dan verder met een paar meelzakken te verplaatsen. We stappen even af, en plaatsen ons aan de graskant langs de Velpe. 't Is hier mooi, prevelt de kapelaan eerbiedig, en een van de mooiste plaatsen in de wijde omgeving. Ik merk zowaar enige trots in zijn stem. Het getsjilp van enkele vogels doet de stilte hier ter plaatse na een poosje verstoren en we rijden terug verder.

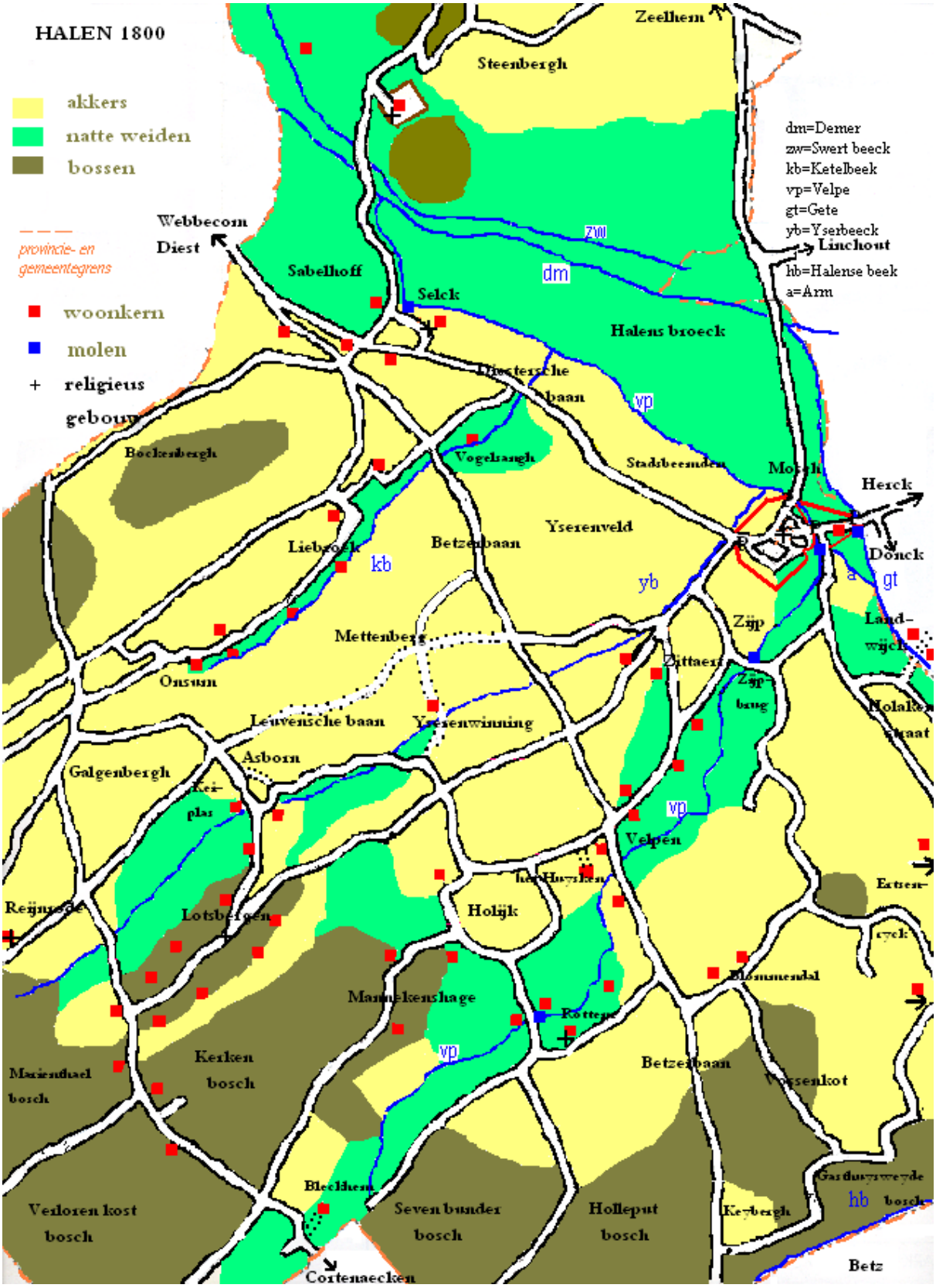

De huidige Rotemmolen met een mooi zicht op de Velpe. Denk het bord en de verharde baan even weg en we zitten terug in 1856…

We zijn nog maar pas de weg naar links ingeslagen en passeren voorbij de ruïne van oude kloostergebouwen. Het is hier dat er totdat de Fransen kwamen, een vrouwenabdij is geweest, hoor ik mijn reisgezel vertellen. Er verbleven hier toen een 25-tal zusters. De laatste zuster is vorig jaar overleden, heeft hij de pastoor horen vertellen. Het poortgebouw aan de weg gelegen was eigenlijk van de abdijhoeve. De grote rondvormige boog boven de poort valt op door zijn witte kalksteenkleur, bovenaan zie ik een paar wapenschilden staan. In gedachten ga ik de poort binnen tot aan het vrouwenklooster zelf, en zie daar jonge en oude vrouwen in langgerokte kleren door de gangen wandelen en bidden. Even maar, want de stilte hier in de omgeving doet me beseffen, dat dit verleden tijd is. De Fransen hebben toch heel wat doen veranderen hier in onze streken, jammer.

Het begint al later op de dag te worden en we moeten ons toch beginnen haasten om tijdig in De Gouden Leeuw terug te zijn. We verlaten *Rottem* en zijn toch wel drassige stroken langsheen de Velpe. Deze Velpe kan gerust de moederrivier van Halen genoemd worden, begeef ik me ook in een literaire bui en onderpastoor Creten gaat hier gretig op in. Zij zorgt immers voor de plaatselijke watertoevoer, zorgt dat de molens draaien, dat de brouwerijen hun bier kunnen maken, dat men af en toe een stukje vis kan eten. Zij zorgt ook voor het nodige onheil bij zware regenval maar zorgt ook voor een stukje veiligheid, zeker vroeger wanneer de stadspoorten gesloten werden en de rivier voor een extra natuurlijke barrière zorgde. In de drassige graslanden langsheen haar oevers vinden dan weer koeien een rustig plekje om te grazen. We zijn het er beiden over eens, over die moederrivier. Onderweg zien we vlak voorbij de rivier aan de linkerkant het *Huysken*, nu een hoeve, vroeger lag hier in de buurt ook een kapel van de plaatselijke heren van Velpen. We gaan hier rechts naar de *Zittaert* toe en zien langzaam terug de contouren van het kleine stadje liggen in de verte. Ook ons paard heeft er genoeg van en begint zowaar vlugger te stappen, het ruikt zijn vertrouwde omgeving. Aan de pastorij terug gekomen, spring ik van de pastoorskoets en dank de onderpastoor uitvoerig voor deze interessante dag. Ik heb veel gezien en dingen bijgeleerd. Blijkbaar hij ook, vertrouwt hij me toe. En misschien moest ik nog maar eens binnenspringen om bij een goed glaasje brandewijn verder bij te praten, merkt hij schalks op. Mijn bezoek aan Halen loopt morgen af en wie weet is er wel nog wat tijd te vinden. Ik ga terug naar mijn herbergkamer en val die avond vrij vlug in een diepe slaap. In mijn dromen zie ik heksen rondhuppelen, zotten druiven plukken, honden achter oude vrouwen zitten en een abdis van haar oren maken tegen Franse soldaten.

’s Anderendaags besluit ik toch maar om de koets terug richting Diest te nemen, want anders zal mijn planning voor de volgende dagen teveel verstoord worden. Ik betaal de herbergier voor het logies dat hij me geboden heeft, en vraag hem de kapelaan te verwittigen dat de brandewijn voor een volgende keer zal zijn. Hij glimlacht en zal dit zeker doen. Op de terugweg noteer ik nog een paar dingen. Guillaume heeft me ook nog verteld van het vroegere mannenklooster op de weg van *Selck* naar *Zeelhem.* Ook hier dienden de laatste monniken te vertrekken van de Franse bezetter. En nadien is een kasteelheer er komen wonen. Daar de postkoets hier niet onmiddellijk in de buurt stopt, besluit ik maar om mee verder te rijden. Mijn bezoek aan Halen zit er nu echt op, een stadje met toch heel wat bezienswaardigheden toch en omringd door een prachtige natuur. Dit moet ik zeker onthouden voor later.

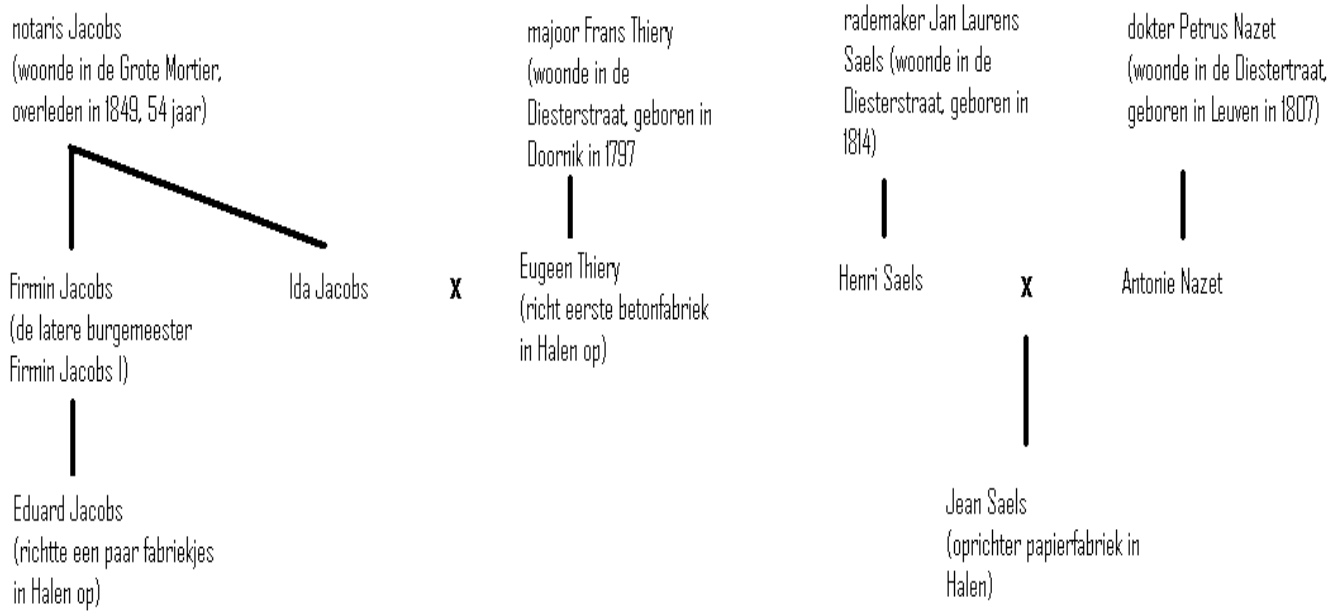
Kaart van Halen en omgeving rond 1800 (eigen collectie). De Diestersteenweg is nog niet rechtgetrokken, voor de rest moet er rond 1850 nog alles zo ongeveer uitgezien hebben als op deze kaart. Deze kaart is gebaseerd op de bekende Ferraris-kaarten uit 1771-78 die eigenlijk

voor militaire doeleinden werden opgemaakt, en in detail alle landschappen en wegen toonden.

Halense families in de 19e eeuw

In het reisverhaal met kar en paard probeerden we het dagelijkse leven in Halen en omgeving in het midden van de 19e eeuw te schetsen. Zelk en Loksbergen maakten toen beide deel uit van Halen als gemeente, en men telde hier toen in totaal ongeveer een 2100-tal inwoners. De meeste van hen waren ambachtslui die actief waren in de landbouw of de houtverwerking (kloenkmakers, timmerlui, rademakers,…), en zoals in elke dorpsgemeenschap zaten er ook hier een paar meer speciale figuren. We konden hier al mee kennismaken in het reisverhaal van daarnet: notaris Jacobs, majoor Thiery, rademaker Saels en dokter Nazet.

Opvallend waren een aantal familierelaties tussen deze mensen. In een kleine gemeenschap van ons-kent-ons gebeurde het wel vaker dat men niet te ver ging zoeken om een geschikte huwelijkspartner te vinden. Uit deze families zouden later telgen groeien die het aanzien van het Halen van de 20e eeuw zouden meebepalen, we komen hier nog op terug. Op het schema hieronder zie je een paar van die 19e eeuwse familierelaties.

Zoals al gezegd waren de meeste Halenaars van toen eenvoudige ambachtslui, neringdoeners, ook veel inwonende diensten en knechten, die allemaal maar met moeite de touwtjes aan elkaar konden knopen, op een enkeling na. We kunnen hun namen terug vinden in de bevolkingsregisters die toen en nu nog in elke gemeente dienden bijgehouden te worden. Een interessant archiefstuk vormt zo het bevolkingsregister van 1795-96 dat zich in de leeszaal van het Rijksarchief in Hasselt bevindt. Je vindt er de Halense bevolking ten tijde van de Franse bezetter in terug. Het was de tijd dat de kloosterzusters en de monniken zich

nog in hun kloosters bevonden, dat ook echter de landbouw en de brouwerij-activiteiten op een laag pitje stonden. Deze mensen vormden vaak families van geboren en getogen Halenaars en ze waren zeg maar, de ouders en grootouders van de mensen die we in het reisverhaal van 1856 tegenkwamen. Omdat het een volledig en duidelijk overzicht geeft in een faze uit het verleden proberen we deze namenlijst hier integraal weer te geven, gegroepeerd per wijk.
We beperken ons evenwel tot het opsommen van de gezinshoofden, hun leeftijd en beroep. In de laatste kolom wordt vermeld of er inwonenden waren: *sijn vrouw* (sv), een knecht (k), een *dienstmeyd* (d), een kind of ander familielid. Enkel kinderen boven de 12 jaar werden in de registers met naam vermeld, de jongere kinderen werden wel meegeteld in het eindtotaal (dit waren er voor 1795-96 een 1340-tal personen)

Stad Halen

Henricus Kenens	*28j*	*molder*	*Sv-k-d-kind*
Gerard Schepmans	*26j*	*pachter*	*Sv-k-d*
Joannes Cornu	*55j*	*pachter*	*Sv-5 kinderen-schoonzus*
Petrus Pranger	*53j*	*pachter*	*D*
Michael Cauwenberge	*49j*	*kuijper*	*Sv-zoon*
Frans Brans	*36j*	*schrijnwerker*	*Sv-moeder*
Jacobus Van Erum	*43j*	*kuijper*	*Sv-2 kinderen*
Jan Roosen	*32j*	*schoenmaker*	*Sv*
Anthonis Aerts	*75j*	*kledermaeker*	*Sv-zoon*
Hendrik De Coster	*70j*	*pachter*	*Sv-d-k*
Petrus Wygaerts	*54j*	*rademaeker*	*Sv-3 kinderen*
Andreas Morren	*37j*	*handwerker*	*Sv-commensael (=gast)*
Georgius Loosen	*26j*	*pachter*	*Sv-k*
Petrus Vlaeijen junior	*43j*	*handwerker*	
De weduwe Lorret	*60j*	*handwerkster*	*Zoon, schoonzoon, dochter*
Carolus Brans	*30j*	*timmerman*	*Sv*
Petrus Scherpenberghs	*43j*	*saelmaeker*	
Andreas Thijs	*40j*	*timmerman*	*Sv-zoon*
Gertrud Van Erum	*65j*	*handwerkster*	*Dochter*
Wed. Joannes Van Aenroij	*38j*	*handwerkster*	*Dochter*
Martinus Somers	*25j*	*smit*	
Petrus Verachter	*55j*	*rademaker*	*Sv-zoon*
Hendrik Bams	*30j*	*kleedermaeker*	*Sv-commensaal (=gast)*
Tamboi		*schoenmaker*	*Sv*
Weduwe Baets	*62j*	*handwerkster*	*Zoon-dochter*
Dirk Toetenel	*80j*	*handwerker*	*Sv*
Joseph Fabers	*40j*	*wever*	*Sv-dochter*
Frans Keldermans	*36j*	*rademaeker*	*Sv*
Frans De Baron	*58j*	*handwerker*	*Zoon*
Carolus de Bruijn junior	*50j*	*handwerker*	*Sv-3 zonen*
Hendrik Diddelhof	*38j*	*woltrekker*	*Sv*
Georgius Van Erum	*52j*	*organist*	*Zuster*
Hendrik Blockx		*chirurgijn*	*D*
Georgius Neutjens	*40j*	*pachter*	*Sv-k-2 kinderen*
Joannes Michiels	*56j*	*pachter*	*Sv-d-dochter*

Anna Van der Lyden		*handwerkster*	
Jacob Van Kerckhoven	*60j*	*pachter*	*Sv-k-2d-2 kinderen*
Carolus Schepmans	*47j*	*pachter*	*Dochter-d-k*
Jacobus Van Egen	*55j*	*pachter*	*Sv-d*
Hendrik Loosen junior	*34j*	*Agent municipal (=burgemeester)*	*Sv*
Carolus De Bruijn senior	*58j*	*pachter*	*Stiefvader-2d*
Wed. De Bruijn	*53j*	*pachtersse*	*6 kinderen-d-2k*
Wed. J. Jacobs	*92j*	*handwerkster*	*D*
Hendrik Joannes Jacobs	*52j*	*pachter*	*Sv-5 kinderen-2k-d*
Georgius Schepmans	*55j*	*koster*	*Dochter-d*
Franciscus Van de Velde	*78j*	*handwerker*	*Kind-kleinzoon*
Wed. J. Labe	*66j*	*handwerker*	
Bartholomeus Van Heijntrjjk	*32j*	*timmerman*	*Sv*
Wed. Wijgaerts	*37j*	*handwerkster*	
Ad. Verstrepen	*38j*	*concierge*	*Sv*
Jan Van de Broek	*35j*	*sergeant*	*Sv*
Catharina Van Herck	*45j*	*handwerkster*	
Elisabeth Vlaeijen	*48j*	*handwerkster*	*Dochter*
Guillelmus Botten	*67j*	*handwerker*	*Sv-2 kinderen*
Joannes Bams	*29j*	*handwerker*	*Zuster-kind*
Petrus Van Blerrecom	*54j*	*handwerker*	*Sv*
Franciscus De Bruijn	*45j*	*handwerker*	*Sv*
Simon Clemens	*63j*	*handwerker*	*Sv*
Wed. Vreven	*50j*	*handwerkster*	*3 kinderen*
Petrus Neutjens	*53j*	*handwerker*	*Sv-zoon*
Jan Peeters	*33j*	*handwerker*	*Sv*
Jan Jeuris	*30j*	*handwerker*	*Sv*
Jan Jansens	*68j*	*handwerker*	*Sv-d-zuster*
Walterus Renniers	*40j*	*handwerker*	*Sv*
Cornelius Commers	*48j*	*handwerker*	*Sv*
Andreas Cauwenberge	*40j*	*handwerker*	*Sv*
Arnold Morren	*40j*	*handwerker*	*Sv-zoon*
Joannes Loenen	*70j*	*handwerker*	*Sv*
Francis De Kinder	*58j*	*handwerker*	*Sv-2 kinderen*
Hendrik Cornu	*58j*	*handwerker*	*Sv-2 kinderen*
Gillis Smolders	*43j*	*handwerker*	
Guillelmus Scherpenberghs	*32j*	*handwerker*	*Sv*
Joannes Swijsen	*40j*	*handwerker*	*Sv*
Michael Van Aenroij	*35j*	*smit*	*Sv-k*
Petrus Vlaeijen	*70j*	*pachter*	*Sv-4 kinderen-3k*
Petrus Trent	*53j*	*pachter*	*Sv-zoon-k-d*
Joannes Steeghmans	*52j*	*pachter*	*2 kinderen-k-d*
Agnes Van der Schommelen	*79j*	*handwerkster*	*Zuster*
Joannes Claeskens	*27j*	*pachter*	*Sv-d*
Frans Breers	*70j*	*kuijper*	*Sv-d*
Jan Foqué	*45j*	*handwerker*	*Sv-dochter*
Hendrik Loosen senior	*66j*	*smit*	*Sv-2 kinderen-k*

Hendrik Latour	*50j*	*schrijnwerker*	
Ad. Antheunis	*32j*	*winckelier*	*Sv-d*
Frans Pijpen	*60j*	*koopman in groenten*	
Paul Anthuenis	*38j*	*koopman in graenen*	
Joannes Peuls	*54j*	*kledermaeker*	*Sv*
Petrus Van Herck	*46j*	*pachter*	*Sv*
Guillelmus de Sabé	*74j*	*pachter*	*3 kinderen-k*
Petrus Huijbrechts	*38j*	*winckelier*	*Sv-d*
Wed. Van Hacht	*70j*	*pachersse*	*2 zonen*
Guillelmus Kimps	*50j*	*pachter*	*Dochter*
Frans Hagelsteens	*37j*	*pachter*	*Sv*
Petrus Hagelsteens	*80j*	*handwerker*	*Sv*
Hendrik Vlaeijen	*60j*	*handwerker*	*Dochter*
Hendrik Huijbrechts	*55j*	*pachter*	*Sv-zoon-schoondochter*
Wed. Goijen	*71j*	*handwerkster*	*Knecht van den molder en vrouw*
Anthonius Clemens	*60j*	*pachter*	*Sv-3 kinderen*
Gregorius Doneur	*68j*	*employé van 't comptoir der douanen*	*Sv-schoonzoon*
Nicolas Raick	*40j*	*emploijé als voornoemde*	*Sv*
Guillelmus Cornu	*27j*	*winckelier*	
Petrus Van der Smissen	*83j*	*pastoor*	
Henricus De Munck	*40j*	*priester*	*D*
Paulus Nicolaus Morren	*33j*	*priester*	

Ertsenrijck

Jacobus Uten	*61j*	*handwerker*	*Sv-dochter*
Wed. Joannes Van Errewegen	*44j*	*pachtersse*	*3 kinderen*
Mattias Schrijnen	*78j*	*handwerker*	*Sv*
Petrus Pijpen	*50j*	*pachter*	*Sv-2 kinderen*
Melchior Claeskens	*30j*	*pachter*	*Sv-broeder-3k-2d*
Walterus Schepmans	*66j*	*pachter*	*Sv-2 kinderen-5k-2d*
Godefridus Pijpen	*44j*	*pachter*	*Sv-d*
Jan Ceukx	*30j*	*handwerker*	*Sv*
Han Dijck	*36j*	*handwerker*	*Sv-dochter*
Petrus Smets	*60j*	*pachter*	*Sv*
Michael Dermon	*48j*	*handwerker*	*Sv-dochter*
Christiaan Van Leeuw	*52j*	*pachter*	*Sv-2 kinderen-k*
Wed. Jan Michiels	*62j*	*pachtersse*	*Zoon-adjoint-2k-2d*
Wed. Jan Uten	*63j*	*pachtersse*	*2 kinderen*
Walterus Neutjens	*30j*	*handwerker*	*Sv-moeder*
Jan Matthias Adriaens	*62j*	*handwerker*	*Sv-5 kinderen*
Guillelmus Adriaens	*32j*	*handwerker*	*Sv*

Bloemendaal

Hubertus Dijckx	*24j*	*handwerker*	*Sv*
Petrus Bollekens	*40j*	*pachter*	*Sv-dochter*
Frans Huijbrechts	*29j*	*glasmaeker*	*Sv-k*
Jan Louis Baets	*35j*	*handwerker*	*Sv-zoon*
Wed. Gacom	*75j*	*handwerkster*	*Dochter*
Henricus Lenaerts	*28j*	*handwerker*	*Sv*
Guillelmus Severijns	*63j*	*pachter*	*Sv-4 kinderen*
Guillelmus Heeren	*77j*	*pachter*	*Sv-zoon*
Henricus Jacobs	*28j*	*pachter*	*Sv-2k-d*
Hugo Wustenberghs	*60j*	*kloenkmaker*	*Sv-2 kinderen*
Frans Dermon	*56j*	*pachter*	*Sv-2 kinderen*

Rotthem

Adriaen Clemens	*64j*	*handwerker*	*Sv-2 kinderen-zoon en vrouw*
Constantia Dumont	*49j*	*religieus*	*D'abdij tot Rotthem-15 religieusen*
Benedicta de Halongé	*68j*	*leekezuster*	*6 leekezusters*
Hadebrandus Timmerman	*35j*	*concessor*	*In d'abdij tot Rotthem*
Robertus Essers		*koster*	*2d-3k-in d'abdij tot Rotthem*
Henricus Schepmans	*28j*	*pachter*	*Sv-3k-2d*
Jacobus Raijmaekers	*33j*	*pachter*	*Sv-moeder-3k-d*
Cornelius Boijen	*40j*	*molder*	*Sv-d-k*
Jan Gibens	*36j*	*handwerker*	*Sv-d*
Niclaes Loomans	*63j*	*pachter*	*Sv-zoon-broer-d*
Wed. Bruijninckx	*48j*	*pachtersse*	*4 kinderen-broer-2k-2d*

Velpen

Henricus Lemmens	*50j*	*handwerker*	*Sv*
Guillelmus Renniers	*32j*	*handwerker*	*Sv*
Guillelmus Peeraerts	*52j*	*pachter*	*Sv-zoon*
Hans Michiels	*37j*	*pachter*	*Sv-2 kinderen*
Paulus Diddelhof	*65j*	*woltrekker*	*Sv*
Jan Schoonaerts	*45j*	*scheper(=herder)*	*Sv-zoon*
Francis Gibens	*40j*	*pachter*	*Sv*
Frans Coekelberghs	*45j*	*pachter*	*Sv-4 kinderen-3d*
Guillelmus Loosen	*65j*	*pachter*	*Sv-3 kinderen-6k-2d*
Henricus Van de Broek	*46j*	*handwerker*	*Sv*

Kruijsdries

Matthias Boijen	*62j*	*pachter*	*Sv-6 kinderen*
Jan Boijen	*70j*	*pachter*	*Sv-k-d*

Mannekenshage

Frans Peeraerts	*56j*	*sergeant*	*Sv-dochter*

Bleckom

Petrus Landuijt	*38j*	*pachter*	*Sv-dochter-4k-d*
Georgius Hendrickx	*53j*	*handwerker*	*Sv*

Zittaert

Adriaen Liesenborghs	*44j*	*handwerker*	*Sv-k*
Frans Vlaeijen	*47j*	*pachter*	*Sv-schoonzoon-zoon*
Wed. Grommen	*37j*	*handwerkster*	
Adriaen Vlaeijen	*35j*	*handwerker*	*Sv*
Guillelmus Roelants	*60j*	*...zaeger*	*Sv-zoon*
Gerard Fraileur	*46j*	*handwerker*	*Sv*
Martinus Roelants	*32j*	*handwerker*	*Sv*
Lambert Gijsenberghs	*62j*	*handwerker*	*Sv*
Adriaen Lenaerts	*66j*	*handwerker*	*Sv-3 kinderen*
Petrus Abrahams	*22j*	*timmerman*	*Sv*
Gerard Van der Reyken	*30j*	*handwerker*	*Sv*

Lotsbergen

Martinus Boijen	*64j*	*handwerker*	*Sv*
Jan Van de Broeck	*45j*	*pachter*	*sv*
Jan Vn Houdt	*44j*	*handwerker*	*Sv-2 kinderen*
Adriaen Boijen	*51j*	*pachter*	*Sv-zoon*
Wed. Van Luijten	*86j*	*pachterse*	*Zoon-2k-2d*
Jan Michiel Van Luijten	*44j*	*pachter*	*Sv*
Philip Boijen	*43j*	*pachter*	*Sv-d*
Gaspar Boijen	*45j*	*pachter*	*Sv-k-d*
Arnold Recteur	*43j*	*kloenkmaker*	*Sv*
Petrus Rijsermans	*36j*	*vicarius*	*D*
Martinus Van Cuijck	*73j*	*pachter*	*Sv-k-3d*
Gilis Haps	*54j*	*pachter*	*Sv-schoondochter-zoon-dochter*
Frans Mellaerts	*43j*	*handwerker*	*Sv*
Walterus Stercker	*42j*	*handwerker*	*Sv*
Guillelmus Gacon	*35j*	*handwerker*	*Sv*
Petrus Lieseborghs	*72j*	*handwerker*	*Sv-dochter*
Walterus Goedleven	*60j*	*handwerker*	*Sv-zoon*
Wed. Guillelmus Lieseborghs	*29j*	*handwerkster*	
Georgius Schepmans	*70j*	*handwerker*	*3 kinderen*
Ad. Gacon	*63j*	*pachter*	*Sv-dochter*
Egidius Morren	*70j*	*handwerker*	

Henricus Schrijnen	*28j*	*timmerman*	*Sv*
Jan Van de Sande	*44j*	*handwerker*	*Sv*
Hendrik Van Nerum	*38j*	*handwerker*	*Sv-schoonvader-dochter*
Petrus Ad. Pot	*47j*	*handwerker*	*Sv-dochter*
Frans Tielens	*40j*	*kloenkmaker*	*Sv*
Herman Van Hove	*77j*	*handwerker*	*2 kinderen*
Carolus Lieseborghs	*24j*	*schrijnwerker*	*Sv*
Niclaes Beringhs	*82j*	*pachter*	*Sv-nicht*
Jacobus De Vos	*36j*	*pachter*	*Sv*
Wed. Frans Smets	*77j*	*pachtersse*	*Zoon-d*
Anthoon Brugmans	*78j*	*pachter*	*Zoon-2d*
Wed. Jonckers	*80j*	*handwerkster*	*Dochter*
Hendrik Van Esch	*70j*	*pachter*	*Sv-5 kinderen*
Godfridus Van Helmont	*41j*	*kloenkmaker*	*Sv*
Cornelius Liefesoons	*50j*	*handwerker*	
Arnold Recteur	*47j*	*kloenkmaker*	*Sv*
Ad. De Wil	*50j*	*handwerker*	*Sv*
Melchior Schrijnen	*30j*	*handwerker*	*2 kinderen*
Jan Morren	*48j*	*handwerker*	*Sv-2 kinderen*
Rennier Hermans	*50j*	*handwerker*	*Sv-dochter*
Petrus Claeskens	*60j*	*pachter*	*Sv-4 kinderen*
Rennier Claeskens	*80j*	*handwerker*	
Melchior Van Laer	*55j*	*pachter*	*Sv-k-schoonzoon-2 dochters*

Kleyn Vranckrijck

Petrus Frans Beringhs	*50j*	*pachter*	*Sv-2 kinderen- schoonzoon*
Ludovicus Renniers	*54j*	*handwerker*	*Sv-2 kinderen-schoonzoon*
Henricus Haes	*38j*	*handwerker*	*Sv*
Gillis Van den Dries	*41j*	*pachter*	*Sv-schoonzoon-schoondochter*
Petrus Van Hemeldonck	*37j*	*kloenkmaker*	*Sv*
Anthoon Gruijs	*43j*	*handwerker*	*Sv*
Michiel Schepmans	*41j*	*handwerker*	*Sv-schoondochter-schoonzoon*

Reijnrode

Jan Feré	*50j*	*pachter*	*Sv-3 kinderen-2k*
Ad. Thomas	*51j*	*handwerker*	*Sv-broer-d*
Henricus Goemans	*65j*	*handwerker*	*Sv-zoon*
Petrus Van den Wijngaert	*45j*	*handwerker*	*Sv-dochter*
Wed. Van den Wijngaert	*60j*	*handwerkster*	*Sv-dochter*
Frans Van Ham	*51j*	*handwerker*	*Sv-zoon*
Jan Thomas	*66j*	*handwerker*	*Sv-3 kinderen*
Petrus Boijen	*65j*	*pachter*	*Sv-schoondochter*
Adriaan Gemeets	*51j*	*handwerker*	*Sv-zoon-schoonmoeder*

In de cluijse tot reynrode

Walterus Gijsens	*58j*	*rector*	*6 broeders-*

			4 commensael(=gasten)
Josephus De Kever		*commensael(=gast)*	*19 commensael (=gasten)*

Zelck

Henricus Buvens		*pachter*	*Sv-6 kinderen*
Elisabeth Nagels	*70j*	*handwerkster*	
Henricus Jacobs	*60j*	*pachter*	*Sv-zoon-4k-2d*
Jan Anth. De Coster	*47j*	*molder*	*Sv-dochter-3k-d*
Jan Jacobs	*52j*	*pachter*	*Sv-k-d*
Petrus Vaes	*48j*	*pachter*	*Sv-2 kinderen-2k-d-dochter*
Henricus Jacobs	*60j*	*pachter*	*Sv-3 kinderen-k*
Walterus Buvens	*50j*	*handwerker*	
Wed. Coffers	*73j*	*handwerkster*	*Zoon*
Frans Buvens	*29j*	*handwerker*	*Sv*
Theodoor Timmermans	*35j*	*handwerker*	*Sv*
Wed. Timmermans	*60j*	*handwerkster*	*2 kinderen*
Robertus Arnauts	*31j*	*pachter*	*2k-d*
Jacobus Stockx	*55j*	*handwerker*	*Sv-zoon*
Jan Cauberghs	*61j*	*pachter*	*Sv-3 kinderen-schoonzuster*
Petrus Panhuijsen	*44j*	*handwerker*	*Sv-zoon*
Ad. Delvaux	*42j*	*handwerker*	*Sv-2 kinderen*
Petrus Knops	*30j*	*handwerker*	*Sv*
Guillelmus Staels	*33j*	*handwerker*	*Sv*
Wed. Anthoon Thomas	*61j*	*handwerker*	*4 kinderen*
Frans Swaenen	*31j*	*handwerker*	*Sv*
Henricus Hellemans	*60j*	*handwerker*	*Sv*
Theodoor Rijsermans	*56j*	*pachter*	*Sv-dochter-2k-d*
Wed. Buvens	*50j*	*handwerkster*	*2 kinderen*
Petrus Jacobs	*46j*	*pachter*	*Sv-k*
Petrus Mattheus	*55j*	*handwerker*	*Sv-2 kinderen*
Michiel Jacobs	*76j*	*pachter*	*Sv-3 kinderen-broer-4k-2d*
Frans Van der Lijden	*33j*	*handwerker*	*Sv-vader-zuster*
Jan Thomas	*30j*	*handwerker*	*Sv*
Petrus Stroobants	*63j*	*handwerker*	*2 kinderen*
Jan Toetenelle	*45j*	*handwerker*	*Sv-zoon*
Theodoor Van den Dries	*45j*	*handwerker*	*Sv-zoon*
Georgius Larré	*33j*	*kloenkmaker*	*Sv-d*
Wed. Limborghs	*56j*	*handwerkster*	
Bartholomeus Van Winckel	*50j*	*handwerker*	*Sv-moeder*
Wed. Van der Lijden	*70j*	*handwerkster*	*2 kinderen*
Jan Toetenel senior	*80j*	*handwerker*	*Sv*
Henricus Rowalt	*70j*	*handwerker*	*Sv*
Claes Brugmans	*63j*	*handwerker*	*Sv*
Wed. Petrus Helmont	*60j*	*handwerkster*	*Dochter*
Lambrecht Van Parijs	*38j*	*pachter*	*Sv-k-d*
Christiaen Gres	*42j*	*handwerker*	*Sv-dochter*
Frans Kimps	*60j*	*handwerker*	*Sv*
Catharina Toetenel	*37j*	*handwerkster*	

Henricus Vlaeijen	*52j*	*handwerker*	*Sv*
Ad. Van Parijs	*42j*	*handwerker*	*Vader*
Frans De Greef	*70j*	*pachter*	*Sv-dochter*
Georgius Beringhs	*30j*	*handwerker*	*Sv*
Wed. Van Heyntrijck	*65j*	*handwerkster*	*Zoon-d*
Francis Claeskens	*33j*	*pachter*	*Sv-k*
... Claeskens	*60j*	*pachter*	*Sv-3 kinderen*
Frans Brutsael	*40j*	*kuijper*	*Sv-zoon*
Henricus Boijen	*57j*	*pachter*	*Sv-2 k-2d*
Ad. Van Oncle	*42j*	*pachter*	*Sv-zoon*
Jan Ceustermans	*53j*	*pachter*	*Sv-k-d-moeder*
Anthoon Bernardin	*43j*	*pastoor*	*D*

Holle wegen in Loksbergen

<u>Terug in de 21e eeuw</u>

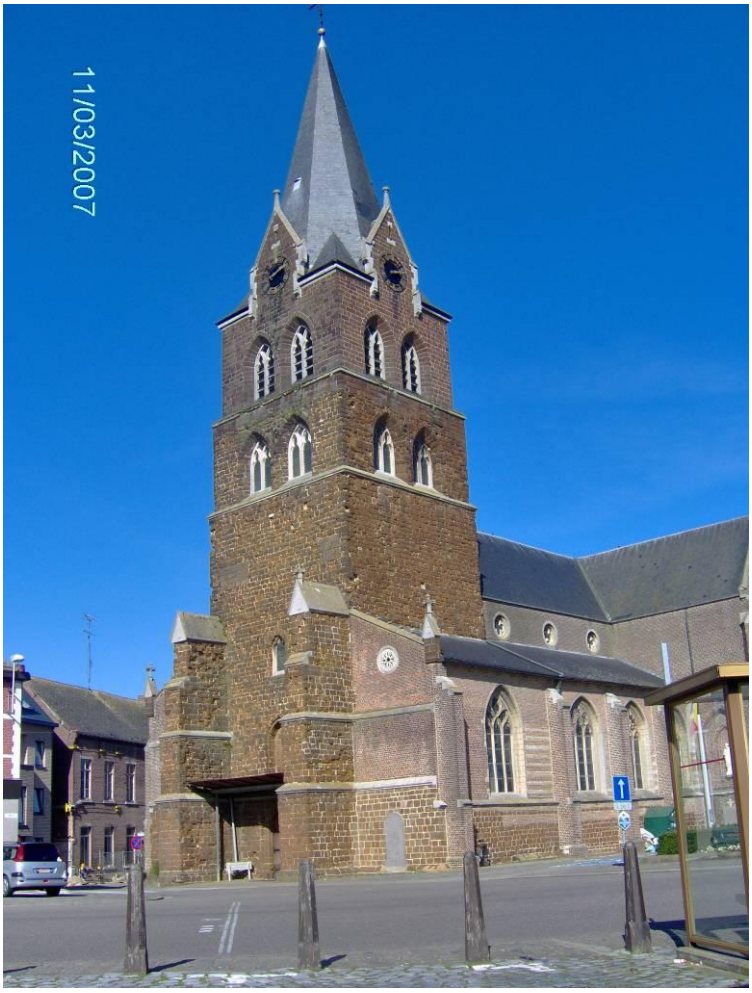
Wanneer we op dit moment terug een dergelijke tocht zouden maken doorheen Halen centrum en nadien de omgeving, kunnen we wellicht nog vele dingen terugvinden. De grote lijnen van het stratenpatroon zijn nog aanwezig, en alleen is alles nu verhard, tot de kleinste

verbindingsweg. Verschillende straten hebben wel een nieuwe naam gekregen, vaak verwijzend naar de oorlogsgebeurtenissen uit de Eerste Wereldoorlog.

Huis De Arend op de Markt

De Diesterstraat is nu de Generaal De Wittestraat geworden met nog het statige herenhuis waar majoor Frans Thiery rond 1850 in verbleef. Op de plaats waar nu café De Markt zich bevindt, was vroeger de herberg van koster Schepmans gelegen (1). Het huidige Huis De Arend dateert van 1925, en vervangt de vroegere woning daterende uit de 17e eeuw. In feite sprak men van De Grote Arend, en van het huis ernaast: De Kleine Arend. Het gemeentehuis waar de kinderen school volgden in ons reisverhaal, brandde af in 1893 (2). Er waren trouwens eerder op de markt nog branden geweest, wat het gemeentebestuur in 1894 deed besluiten om een brandspuit aan te kopen (3). Deze branden zouden ook de basis leggen voor de naamswijziging van de plaatsnaam Rouwborne naar Raubrandplein, een nogal spijtige taalwending. De oude Sint-Pieters-in-de Bandenkerk staat er nog altijd te pronken, de vroegere pastorij en kapelanij zijn echter verdwenen. De kapelanij stond vroeger op de plaats waar nu het Dexia-kantoor staat, en is afgebroken in de jaren 70. De eerste kapelanij in Halen centrum moet dateren van na 1860 toen schepen Thielens de grond heeft geschonken. De huidige pastorij zal trouwens binnenkort ook tot het verleden behoren met de grote bouwwerken die achter de kerk momenteel bezig zijn.

Sint-Pieters-in-de-Banden kerk van Halen

Achter de kerk lag in de 19e eeuw nog het oude kerkhof, waar later nog mensen begraven werden tot in 1910. Nadien ontstond de begraafplaats in de Diestersteenweg die er momenteel nog ligt, maar sinds de jaren 70 niet meer gebruikt wordt (4). Op de plaats van het oude kerkhof rond de kerk kwam later een schoolgebouw voor de jongens van Halen. Waar rond 1850 er hier op onderwijsgebied nog alles vrij eenvoudig uitzag, zou dit in 1861 veranderen met de komst van de eerste zusters naar Halen. In 1870 zouden de jongens hun gemeenteschool krijgen in een gebouw in de Diestersteenweg, terwijl de zusters na de fameuze schoolstrijd even later in 1883, hun meisjesschool bouwden aan de Koepoortstraat, de vroegere Broekstraat dus. Al deze schoolgebouwen zijn momenteel uit het straatbeeld in Halen verdwenen (5), recent nog is het oude schoolgebouw van de zusters afgebroken. Momenteel is alle kleuter- en lager onderwijs in Halen centrum bijeengebracht op één plaats.

Ons hotel De Gouden Leeuw werd na Guillaume Raymaekers terug uitgebaat door de familie De Bruyn, en afgebroken in de jaren 70. Guillaume was er na het overlijden van Louis De Bruyn in 1849 komen wonen. Guillaume's dochter zou dan later met een zekere Fons De Bruyn trouwen. Het perceel waar het hotel gelegen was, ligt er nu zelfs een beetje troosteloos bij. Hetzelfde kan trouwens gezegd worden van het geklasseerde monument De Grote Mortier waarvan de ruïnes sinds de jaren 90 het dorpsbeeld van Halen al lang ontsieren. Er zou binnenkort hier beterschap moeten komen door het heropbouwen van de voorgevel en moet dan plaats bieden aan een aantal appartementen.

Zicht op de Velpe in Halen, met achteraan rechts de plaats van de vroegere brouwerij Loosen, ernaast zou de papierfabriek van Jean Saelen komen

Halen had zoals vermeld al rond 1850 een aantal brouwerijen. Loosen was al actief sinds 1783, en zou zijn Scotch blijven brouwen tot in de jaren 60 (6). Verderop aan de Gete staat nog altijd het oude gebouw van de Getemolen, momenteel in privé-bezit (7). De families die in ons reisverhaal van 1856 de revue passeerden, zouden in de 20e eeuw hier wel een voorname rol spelen in het politieke en economische weefsel. Zo zou de zoon van notaris Jacobs uit de Grote Mortier, later als Firmin Jacobs I burgemeester worden. Rond de eeuwwisseling kwam een andere Firmin Jacobs –afkomstig uit Nieuwrode bij Aarschot- hier zich vestigen als apotheker-brouwer en raar maar waar, als Firmin Jacobs II, ook burgemeester van Halen worden. De zoon van de eerste Firmin, Eduard (Warke), zou later wel politiek het onderspit moeten delven tegen zwaargewicht Etienne (de zoon van de tweede Firmin), maar liet wel van zich horen door het oprichten van een aantal fabrieken in Halen centrum (8).

De oude Getemolen wanneer je aan Meubelen Keldermans Halen binnenrijdt

Wie het kleine Halen binnenrijdt en de bedrijven op het Industriepark aan de Stadsbeemden en het Halens Broek opmerkt, zal misschien niet stilstaan bij het feit dat de kiemen voor deze economische ontwikkeling al aanwezig waren in ons reisverhaal uit de 19e eeuw. De zoon van majoor Frans Thiery, Eugeen genoemd, zou de eerste betonfabriek hier in 1880 oprichten. Deze zou later opgesplitst worden in de fabrieken van Roosen en van Raoul Grade. Deze laatste was een schoonbroer van Eduard Jacobs en zou later zijn zaak overlaten aan de familie Bastijns (9). Een andere opmerkelijke figuur in Halen was Jean Saels, de kleinzoon van rademaker Jan Laurens Saels uit ons reisverhaal. Hij richtte hier een papierfabriek op, eigenlijk niet ver van de Gouden Leeuw, die de basis zou vormen voor de latere fabrieken Amcor –nu op het industrieterrein in het Halens Broek- en Eurozak (10).

Waar men in het midden van de 19e eeuw nog moest vervoerd worden met een postkoets zou dit in de 20e eeuw merkelijk veranderen. Er begon sinds 1878 een trein te rijden van Tienen naar Diest wat ondermeer een stationsgebouw hier met zich mee bracht. Dit was gelegen op de huidige rotonde op het einde van de Fonteinstraat (11). De fietsroute De Ijzeren Weg die Halen doorkruist doet ons nog herinneren aan de vroegere spoorbedding. Einde 19e eeuw zouden ook de eerste fietsen, en even later de eerste auto's in het straatbeeld hier verschijnen. Rond 1905 tufte er zelfs een tram doorheen het dorpscentrum, die vanuit Herk kwam en een stopplaats had aan De Gouden Leeuw. Vervolgens maakte hij een ommetje rond het centrum –de huidige weg aan de Snuffelmarkt en even verderop de Singellaan zijn hier nog de getuigen van- om uit te komen aan het station. De tram zou uit het straatbeeld hier verdwijnen in 1938. De huidige Fonteinstraat was vroeger de Stationsstraat. Waar rond 1900 de wegen buiten het dorpscentrum nog meestal onverhard waren, zou dit nadien veranderen en werden de eerste kasseien verbindingswegen met de omliggende dorpen aangelegd (12).

De weg die ons met onderpastoor Creten in 1856 naar Loksbergen moest leiden, liep via de huidige Kanonniersstraat over de Mettenberg naar de huidige Oude Leuvense baan. De oude hoeve de Ijzerwinning ligt er sinds de 19e eeuw nog altijd en was in 1914 het strijdtoneel van vechtende Duitse en Belgische troepen. Loksbergen zelf zou in 1866 een aparte gemeente worden tot de fusies in de jaren 70. De eerste burgemeester van Loksbergen was dezelfde Demaret die in ons reisverhaal plannen had om in *Bleckhem* te komen wonen. Zelk en Loksbergen hadden wel sinds de 18e eeuw al hun eigen kapel en zouden ook tot zelfstandige parochies uitgroeien (13).

Zicht op de historische Mettenberg

De oude pastoorswoning van Zelk zoals die er momenteel verlaten bijligt

Over de oude kluis van Rijnrode, de vrouwenabdij van Rotem en het Sint-Jansbergklooster is al heel wat neergepend (14) en misschien is nog niet alles hiervan geweten. Het blijven mooie getuigen van het roemrijke Halense verleden. Alle drie dienden ze hun deuren te sluiten toen de Franse bezetter hier aankwam, de zusters en de monniken dienden te vluchten en zouden niet meer terugkeren. Wat wel zou terugkeren is de wijnbouw op de Kluisberg (15).

Het Sint-Jansbergklooster in Zelem

Voorgevel van het poortgebouw van de vroegere Abdijhoeve in de Rotemstraat

Wanneer we de 19e eeuwse bevolking van Halen uit de bevolkingsregisters wat aandachtiger bekijken zien we bijna 200 jaar later nog altijd een paar familienamen hier terugkomen, vermoedelijk dus afstammelingen van deze oude Halense families. We sommen er hier een aantal op:

-Adriaens
-Bruyninckx
-Claes
-Claeskens
-Clemens
-De Coster
-Dumon
-Gacom
-Goeleven
-Hermans
-Jacobs
-Janssens
-Morren
-Peeters
-Pieraerts
-Raymaekers
-Severijns
-Smets
-Somers
-Vandenwijngaert
-Vanhelmont
-Vanerum
-Vlaeyen
-Wustenberghs

Wat verder wel al die jaren in al zijn glorie is gebleven, is de prachtige natuur rond Halen. We trekken er nu niet meer op uit met kar en paard, maar met de fiets of te voet. Diverse mooie bewegwijzerde wandelingen en goed beknoopte fietsroutes lokken toeristen van overal naar hier. Holle wegen, verrassende wijngaarden, de voorjaarsbloesems op de vele fruitbomen, de lekkere streekproducten, de interessante musea, men vindt het hier allemaal. Velpe en Gete kabbelen nog altijd rustig, meestal toch (16), doorheen het centrum. De Ijzerbeek ligt er wel sinds 1938 onder een stenen welfsel en is amper nog zichtbaar. En de bossen in Loksbergen zien er wat kaler uit dan in de 19e eeuw.

Wijngaarden op de Kluisberg

De Halense Jonagored-appel in volle bloei

Noten

(1)De familie Saels zou nadien de herberg uitbaten tot 1920, deze werd later door Jan De Wijngaert uitgebaat en in 1952 kwam er de huidige nieuwbouw.
(2)Pas in 1980 werd het 19e eeuwse gemeentehuis dat nog voorzien was van een kleine cel voor criminelen, afgebroken en ontstond het huidige stadhuis.
(3)Vermelding in archiefmap Halen onder nummer 139 in Rijksarchief Hasselt. Er waren nog meldingen van grote branden in het centrum: in 1866 op de Rouwborne, in 1872 in de Koepoortstraat, op de markt zelf in 1866 en rond 1890.
(4)De huidige gemeentelijke begraafplaats ligt vlak naast het militaire kerkhof van Velpen.
(5)In Halen heeft altijd een gemeentelijk onderwijs en een vrij onderwijs bestaan. In de 19e eeuw werd dit verzorgd door de Zusters van de Voorzienigheid (Koepoortstraat) en door de gemeente zelf (Diestersteenweg). Het gemeenteonderwijs in Halen was eigenlijk al vrij vroeg gestart en eigenlijk een geschenk van de Hollandse bewindvoerders. Begin 20e eeuw ontstond er ook vrij onderwijs voor de jongens, eerst nog in het oude Paro-gebouw in de Nederstraat, en dat nog niet zo lang geleden ook is afgebroken, later in een eigen jongensschool achter de kerk. De nieuwbouw voor de vrije jongensschool verscheen in 1958 op de plaats waar nu alles geconcentreerd is, en er werd in 1972 gefusioneerd met de gemeentelijke jongensschool. Hun gebouw in de Diestersteenweg zou even later ook afgebroken worden en was gelegen naast het huidige postkantoor. Einde jaren 90 kwam er dan de fusie tussen het vrije meisjesonderwijs en het gemeentelijke jongensonderwijs en kwam er een nieuwbouw voor de kleuters bij in 2008. In Halen was er nog een wijkschool rechtover het militaire kerhof, van 1927 tot 1986 en in de bevolkingsregisters van 1846-59 was er sprake van een onderwijzer in Loksbergen. Er kwam ook een schoolgebouw in Zelk in 1874.
(6)Er waren in de 19e eeuw diverse brouwers in Halen: We hadden het al over burgemeester Michiels en over de familie Loosen. De familie Loosen baatte sinds 1783 brouwerij De Haan uit en stopte in 1966. Apotheker-burgemeester Firmin Jacobs II startte rond 1914 met zijn brouwerij De Sluis een beetje verderop, hij stopte met zijn Duc-bier in 1926. En ook de familie Wauters brouwde na de Eerst Wereldoorlog Goudster-bier aan de Getemolen (tot 1972)
(7)De oude molengebouwen dateren uit de 17e eeuw.
(8)Voor de Eerste Wereldoorlog richt Eduard Jacobs een houthandel op in de Diesterstraat en een pannenfabriek in de Nederstraat. Na de oorlog richt een vroegere werknemer, Liesenborghs, een eigen bedrijf op aan de Braggen (nu Doelstraat). In de jaren 30 zou er in Halen zelfs een radio- en TV-fabriek komen: de firma WEVO bleef er produceren tot in 1979! En na de Tweede Wereldoorlog verschenen er nog andere bedrijven: electrobedrijf Stevens, een pantoffelfabriek, een kousenfabriek, Eggen Beton, wafelbakkerij Luka, ijsroomproducent Severijns.
Over de politiek rond de families Jacobs kan in Halen heel wat verteld worden. Na burgemeester Firmin Jacobs I (1872-1914) werd in 1921 zijn naamgenoot Firmin Jacobs II burgemeester (1921-26). Het was nadien dat het dorp zou meegesleept worden in een politieke strijd tussen de twee families. Men zou toen spreken van de Suskes en de Brukkes. Het was de tijd van aparte voetbalploegen, aparte muziekmaatschappijen,… De zoon van Firmin Jacobs II zou het pleit winnen en als Etienne Jacobs gedurende meer dan 30 jaar een beroemde burgemeester-senator worden (1926-64).
(9)Al sinds 1818 metste een voorouder van de familie Bastijns huizen in Halen.
(10)Jean Saels richtte al in 1898 een papierfabriek-drukkerij op samen met Eugeen Cleeremans. Na een tijdje activiteiten in De Grote Mortier, verscheen in 1925 zijn fabriek aan de Velpe, naast brouwerij Loosen. In 1962 kwam de eerste fabriek op gronden in het Halens Broek, dat toen werd opgespoten met grond uit Linkhout..
(11)Het stationsgebouw werd afgebroken in 1957.
(12)In 1911 werd de steenweg naar Loksbergen aangelegd, in de jaren 30 werden diverse straten met steenafval versterkt (onder andere Bloemendaal, Ertsenrijk, Rozenstraat, Keiberg).
In 1949 werd de betonweg naar Geetbets en de N2 aangelegd (de oude kasseiweg Diest-Hasselt lag er al sinds 1839). De betonweg in de Liebroekstraat verscheen in 1958. Er verschenen ook nieuwe woningen in de nieuwe wijk aan Pijpenpoel (1959), aan de Nieuwe Gracht (1959) en aan de Koekoek. De huidige ringweg rond Halen is vrij recent, en dateert van 2004.

(13)De kerk van Zelk werd gebouwd einde 18e eeuw en verving een oudere kapel uit de 17e eeuw. In Loksbergen was er sinds einde 18e eeuw al een kapel, de huidige kerk dateert van 1894. De kapel zou in 1838 tot kerk worden verheven, en in 1858 werd Loksbergen een zelfstandige parochie.
(15)Diverse bronnen verwijzen naar de Franse bezetter en naar Napoleon om het verdwijnen van de wijnbouw in de 19e eeuw in onze streken te verklaren. Vaak wordt hierbij verwezen naar de concurrentie die dit voor de Franse wijnbouwers zou betekend hebben, soms naar het tegengaan van de verspreiding van de druifluis. Het is opvallend dat al deze bronnen het Napoleon-verhaal van elkaar overnemen, maar dat er nergens melding is van echte archiefbronnen die dit zouden bewijzen. In een eindwerk van Simon Charlier (Univ. de Liège) worden ook andere meer plausibele redenen aangegeven om het verdwijnen van de wijnbouw uit België te verklaren: klimaatsveranderingen, de betere wegen waardoor wijn van elders makkelijker tot hier kwam en dus niet meer hier diende verbouwd te worden, waarbij de auteur wel aangeeft dat de Napoleontische bezetting zeker impact heeft gehad, maar wellicht door diverse vorsers wat overroepen is. Een feit is wel dat er in het Hageland al in de Middeleeuwen aan wijnbouw werd gedaan, ook op de heuvels in Halen zelf.
(14)Het Clooster van Marienrode of de Abdij van Rotem, behoorde tot de cisterciënzerinnen-orde en zou openbaar verkocht worden nadat de Fransen hier binnenvielen. De kerk en de oude abdijgebouwen werden afgebroken. De oude molen aan de Velpe werd door hen verpacht en was gebouwd in 1646, er werd gemalen tot in 1961.
Ook het Sint-Jansbergklooster werd openbaar verkocht, er zouden in de 19e eeuw enkele kasteelheren verblijven, en in de 20e eeuw verschenen er een tijdje terug zusters. Het wordt momenteel gebruikt voor allerlei evenementen.
De kluis en de kapel van Rijnrode dateren van de 15e eeuw en behoorde tot de broederorde (fraters) van de Karmelieten.
(16) Halen heeft van oudsher een haat-liefde verhouding met zijn waterwegen. Bij zware wateroverlast kwam het water via de rivieren tot in de nabijheid van het centrum. Meest recent zijn de grote overstromingen van 1998 –Halen was na dagen regenen in september drijfnat geworden en grote delen van het dorp kwamen onder water te staan. En in 2008 stonden weer enkele straten blank, twee keer zelfs (in juni en in augustus).

Hoe de Halense maatschappij veranderde

De mensen die in de 19e eeuw in Halen stad en de omliggende wijken woonden, zouden niet meer meemaken hoe het er in de 20e eeuw razendsnel veranderde, zeker sinds de jaren 50. Voordien waren het nog kleine stapjes vooruit geweest, zoals die ook elders konden waargenomen worden. We kunnen veel van die dingen verklaren door de modale Halenaar te zien als een mens van vlees en bloed, waarbij het sinds eeuwen overgeërfde genenmateriaal voor een groot stuk ons doen en laten bepaalt. Dit verleden zal in ons bloed blijven stromen, in de huidige moderne jachtige tijden maar ook in de toekomst.

De Halenaar uit 1856 kende nog hongersnood en een groot sterftecijfer door ziekteëpidemieën. Met de hygiëne in de gezinnen was het niet altijd goed gesteld en de gemiddelde leeftijd die men bereikte was nog geen 50 jaar… Men zag wel dat drinken van zuiver water een gunstige invloed had, waardoor het bierverbruik in die tijd aanzienlijk was. Bier werd immers gemaakt met gezuiverd water. Ook kinderen dronken bier. Men kon bij de lokale broodbakker of winkelier wat schaarse etenswaren kopen. In vele woningen woonden ook familieleden in, naast een knecht of dienstmeid. Het waren toen nog grote gezinnen en ook hier volgde de mens zonder veel nadenken zijn erfelijke drang om zich voort te planten: veel kinderen betekende dat er later altijd een paar zouden overblijven om voor de

hulpbehoevende ouders te zorgen. Men zocht bij weer en wind bescherming in kleine woningen, soms niet meer dan een houten of lemen woonst. Het veiligheidsgevoel zal hier ook wel van oudsher gevoed zijn door de aanwezigheid van de plaatselijke rivieren als een natuurlijke barrière. Men leefde samen met Velpe en Gete, en met de natte weilanden er in de buurt. De overstromingen die zich af en toe voordeden, nam men er maar bij. Bij woningbranden die zich in Halen diverse malen voordeden, was de schade heel wat aanzienlijker, tot men inzag dat bluswater uit de Velpe makkelijker tot in het centrum kon gebracht worden met een eerste brandspuit.

Diezelfde 19e eeuwse Halenaar leefde in een kleine geïsoleerde gemeenschap, je had het dorpscentrum met verder aardewegen die naar de verschillende gehuchten gingen. Er was nauwelijks ontspanning, geen verlichting, geen moderne waterleiding, telefoon of elektriciteitsnet. Om toch wat schoolbagage op te steken, die nuttig kon zijn voor later, gingen enkelen die het zich konden veroorloven naar de gemeenteschool, later ook bij de zusters.

Men deed dus zoals zijn voorouders, puur instinctief gedreven door het oeroude erfelijke genenmateriaal in elk van ons: zorgen voor een nageslacht, zorgen dat de kinderen wat bijleerden, zorgen dat er genoeg en gezond voedsel op tafel kwam, zich beschermen tegen de natuurelementen of onveilige situaties,… Dit had de mens altijd al doen overleven. Stuk voor stuk zijn dit dingen die we toen in Halen kunnen vaststellen maar ook nog opmerken in de razendsnel evoluerende moderne tijden. We kijken misschien raar op naar wat er hier zich amper 150 jaar geleden voordeed, maar het zijn die kleine stappen vooruit die het ons nu wat makkelijker maken: we leven langer, wonen in stevige huizen vaak beveiligd tegen brand en diefstal, communiceren met de ganse wereld, verplaatsen ons massaal en hebben tijd voor ontspanning. Ons inkomen gaat niet uitsluitend meer naar voeding om te overleven, zoals dit in de 19e eeuw grotendeels nog wel het geval was. We weten ook veel meer dan onze voorouders en maken daar gebruik van. De technologische en wetenschappelijke vooruitgang heeft daarin een grote rol gespeeld.

Ook een vorm van eerder een geestelijke bescherming –tegen het onbekende, het kwade, de dood, ziektes- werd in de 19e eeuw gezocht bij de pastoor(s), voordien ook bij de monniken, de broeders en de abdijzusters die hier zo talrijk aanwezig waren. In andere streken kwam daar nog een edelman bij die vanop zijn kasteel leefde en heerste. De eerste bedrijfsleiders en politici zouden voor een meer verspreide materiële bescherming zorgen, zeker hier in Halen met zijn vroeg ontluikende economische bedrijvigheid in de 19e eeuw. Eerst in de landbouw en in de brouwerijen, later in de houtverwerkende, de beton- en de papierindustrie. Enkele Halense families speelden hier zeker een pioniersrol. Dit soort pioniers is ook weer een terugkerend fenomeen in de menselijke evolutie. Hun nakomelingen of opvolgers proberen nu nog altijd, zelfs in crisistijden, hun bedrijf te laten overleven en er mensen te laten werken. Waar men verder niet kan naast kijken is het nagenoeg volledig verdwijnen van de religieuzen uit ons maatschappelijk bestel, ook hier in Halen. De moderne mens heeft blijkbaar minder nood aan een geestelijke bescherming dan zijn voorouders, of is dit maar schijn?

We leven nu in een nieuw tijdperk, met andere uitdagingen dan onze voorouders. We hebben van hen wel de nodige erfelijke bagage meegekregen en hier in de loop van de voorbije decennia wat extra's aan kunnen toe voegen. Ook wij proberen zoals vroeger, een evenwicht te zoeken met de veranderingen in onze omgeving, en een antwoord te vinden op de vele uitdagingen die op ons afkomen. Dit is in feite niets anders dan wat de mensheid altijd al gedaan heeft, en zal blijven doen.

Bronnen

Ik heb dankbaar gebruik gemaakt van volgende publicaties:

-Bevolkingsregisters Halen 1795-96, Rijksarchief Hasselt (leeszaal)
-Bevolkingsregisters Halen 1846-59, Rijksarchief Hasselt (microfilm 634661)
-Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden opgenomen op initiatief van graaf de Ferraris, kaarten 130-131-149, uitgave Gemeentekrediet
-Geschiedenis van Brabant, uitgave Davidsfonds
-Toponymie van Halen en Loksbergen, F. Cleeremans, thesis KULeuven, 1928
-Halen, Een duik in ’t verleden, M. Vanderhaegen
-Halen in oude prentkaarten, M. Vanderhaegen
-Diverse jaargangen Halense heemkundige kring Oppidum Halense
-Rijnrode-Reinrode, De Kluis, Enkele geschiedkundige aspecten verzameld door L. Van Dingenen
-Kort overzicht van de geschiedenis der Stad Halen, P. J. Maas, 1877
-Het Hageland, Een wijngebied met ambitie, uitgave Vlaams-Brabant, 2002
-Halen 1927-1952, Jubileumnummer naar aanleiding van 25 jaar burgemeesterschap Etienne Jacobs
-De Heren Van Bets, G. Leus, uitgave Limes Gatia, 1999
-Bijdrage tot de geschiedenis van Landwijk, R. Enckels, Oude Land van Loon 1961, P. 169
-De Cistercienzerinnenabdij van Rothem bij Halen, P. Vrijens, thesis KULeuven, 1970
-Obituarium van het klooster Marienrode onder Halen, J. Grauwels, Vlaamse Stam 1970, P.229
-Diverse krantenartikels
-Privéverzameling foto’s
-Inlichtingen verstrekt door Karel Verhelst
-100 jaar in Vrienschap en Vrede, Loxbergen 1902-2001, D. Verhemeldonck

Foto’s

Uit eigen collectie tenzij anders vermeld.